

ילקוט דברות קודש

מב"ק מרן רבינו הגה"ק שליט"א

גליון מיוחדת
מתפרסם במיוחד
לאניש מחוץ לארצה"ב
כל הזכויות שמורות
ועד להוצאת ספרי
ב"כ מרן אדמו"ר שליט"א

ליל התקדש החג

מנהג אבותינו הקדושים נבג'מ למבול במקוה בליל התקדש החג קודם הסדר. (ובלילה הראשונה סמכו על הטבילה מערב יום טוב סמוך לבניסת היום, וכשחל ער"פ בשבת הלכו למבול אחרי חפלת ערבית).

ויש לומר במעם הדבר על פי מה דאיתא במדרש (שמור"פ פ"ח ס"ה) בפסוק וכל ערל לא יאכל בו, שרצו בני ישראל לאכול מהפסח שעשה משה שהיה ריחו נורף, ואמר אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין, מיד נתנו עצמנו ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה. והרה"ק השר שלום מבעלזא זלה"ה הביא ראיה מדברי המדרש דבני ישראל אחר שמלו הלכו אז גם לטבילה, דאיתא בגמרא (פסחים צב:) הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר, וצריך טבילה, עכ"ד. ולפי זה יש לומר כי מזה הטעם נוהגים לילך לטבילה קודם הסדר, לזכר למה שבמצרים הוצרכו לטבילה קודם הקרבת קרבן פסח.

אמנם עוד דברים בנו על פי דברי הרה"ק מהר"ד מבעלזא זלה"ה בטעם הדבר שנוהגים חסידים ואנשי מעשה לילך למבול במקוה בכל יום, על פי מה שכתב במגן אברהם (ארח סימן תר"ו פ"ה) בשם המהר"ל, שיש למבול במקוה בערב יום הכיפורים משום תשובה, דהוי כגו המתגייר. והנה אמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"א) ושוב יום אחד לפני מיתתך, אם כן בכל יום צריך לשוב בתשובה, על כן צריך בכל יום למבול במקוה, עכ"ד.

והנה בקרבן פסח כתיב (שמות י"ב ט) כל בן נכר לא יאכל בו, ופירש"י מי שנתכרו מעשיו לאביו שבשמים, ולכן בשעת לקיחת הפסח עשו תשובה, וכמבואר במדרש (שמור"פ פ"ח ס"ב) משכו וקחו לכם, הו"ד (ישעיה ל"ט) בשובה ונתת תושעון. והיו צריכים לטבילה משום תשובה. ולזה נוהגין בליל התקדש החג למבול קודם עריכת הסדר, לזכר שהיו טובלין קודם עשיית הקרבן פסח משום תשובה, ורמז לדבר כתיב (שמות י"ב ט) וביום הראשון מקרא קודש, ראשי תיבות מקוה, לרמז שראוי לו לאדם למבול ולטהר עצמו ברגל.

בריש פסחים, אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנה, ובגמרא (דף ג:) מפרש מאי טעמא לא תני ליל ארבעה עשר, לישנא מעליא הוא הנקט, ויש להתבונן וכי לישנא דליל הוא מונגה כל כך שיצטרך לומר אור לארבעה עשר.

אמנם הן מודעת זאת מפי ספרים וסופרים מעלת הלילה הזה ליל התקדש החג, עת אשר הקב"ה וכל פמליא דיליה באים לביתו של איש הישראלי לשמוע איך שמספר ביציאת מצרים, וצריך כל אדם להתמלאות בשמחה גדולה על שהוא זוכה לליל הקדוש הזה לערוך הסדר ולספר ביציאת מצרים ובניו ובני בניו סביב לשולחן כשתילי זיתים, ועליו להתאזר חיל למלא את השעה הקדושה הלזו פעם אחת בשנה, ויזהר שלא לבלותה ח"ו להבל ולריק בדברים של מה בכך. ודבר זה רמז לנו תנא דמתניתין בהתחלת מס' פסחים, כי חג הפסח רומז על פה-סח (פרעה ש"א פ"א), והוא זמן לתיקון הדיבור, ורצה רבינו הקדוש מסדר המשניות להורות לנו עד כמה צריך האדם להזהר בנקיות לשונו בליל הקדוש הזה, ועל כן נקט לישנא מעליא ביותר.

טעם לבישת הקיטל בליל התקדש חג הפסח. י"ל על פי דברי הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות (מאמר הקוד"ה פ"ב) לפרש הכתוב (ישעיה א' יח) לכו נא ונכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ונו, ע"ד מה דק"ל (שבועות לא.) עני ועשיר באים לדין אומרים לעשיר לבוש כמוהו או הלבשוהו כמותך, והנה אנהנו ע"י העונות אנו מלוכשים לבושים אדומים כשנים וכתולע (מורה על

הדין כידוע), והיוצר כל הוא אלהינו כביכול נאמר ביה (דניאל ז' ט) לבושה כתלג חיור, על כן אומר השי"ת לכו נא ונכחה וכו' נעמדה להתוכח בדין, ואז אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכו' כי אי אפשר לומר ח"ו להשי"ת לבוש כמוהו, על כן על פי התורה הוא הלבשוהו כמותך וזו יוסרו מאתנו הלוכשי שנים שהם עונות עפי' התורה ואין כאן ויתור, עכ"ד. והנה בצאת ישראל ממצרים מצינו ששר של מצרים בא לקטרג ואומר הללו והללו עובדי עבודה זרה מה נשתנו אלו מאלו, ובאו בני ישראל לדין עם הקב"ה אם יצילו ממים או לא. ולכן זכר לזה שבאנו לדין עם הקב"ה ואומר לנו שנלבש לבנים כמוהו שלובש בגדים לבנים, לובשים קיטל לבן, להיות לבוש כהקב"ה אשר לבושו הוא לבנים.

ג' מצות, בפסחות י"ל שהוא רמז לשלשה דברים אשר בזכות זה יצאו בני ישראל ממצרים, כמבואר במדרש (ויקד פ"ב ס"ה) דבזכות שלא שינו שמם לשונם ומלבושם נאלו אבותינו ממצרים, ולרמז זה יש ג' מצות.

עוד י"ל כי הנה מצות רומזים על קדושת בני ישראל במצרים, וכמו שכתב מרן החתם סופר בדרשותיו (לשוכב"ס דף ק"ז) על הכתוב (שמות א' ז) ובני ישראל פרו וישרצו ויעצמו במאד מאד, כי במאד מאד רומז על רב קדושתם בשלש אלה, מ'עור אכילה ד'יבור, עכ"ד. ואפשר שנגד זה לוקחין ג' מצות, לרמז דבשלשה דברים אלו היו בני ישראל שמורים וגדורים.

יש ליתן טעם לשבח על שאנו עושין המצות בצורת עיגול (עין בשורת מהר"א ארח סימן קנ"ז שהוכיח שכן צריך להיות בדוקא) וטעמא בעי.

ואפ"ל על פי מה שכתב בזרע קודש (פ' תרומה) על אמרם (שבת קד.) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנם היו עומדין, דהנה הטעם שניתנה התורה למ"ם יום, הוא לרמזו שכמו אות מ"ם סתום מכל צד, כן צריך האדם לגבור עצמו בגדרים וסייגים מכל צד שלא ישלום עליו צד הרע וסמ"א, ובאמת לא היה בכחו של אדם לגבור עצמו כל כך, אלמלא הקב"ה עוזרו (קידושין ל.) וזה שאמרו מ"ם וסמ"ך שבלוחות, שמי שרוצה שיהיה משכן התורה, צריך לגדור עצמו כמו אות מ"ם וס' שסתומים מכל צד, ובאמת בנם היו עומדין בישותו ית"ש נגד היצר הרע, עכד"ק.

והנה כתב בתפארת שלמה (רמזי הנהגה של פסח) במעלת סגולת אכילת מצה בליל פסח, להיות נשמר בכל השנה בקדושה וטהרה לכל יעבור בס מקרה רעה, ע"ש. ומעתה י"ל כי לכך אנו עושין את המצות של מצוה עגולות דוקא, שהוא צורת האות סמ"ך, להורות דבכדי שנוכח לשמירה עליונה בעניני הקדושה, צריכים אנו לגדור לעצמינו בגדרים וסייגים כמו סמ"ך, ואז ישמור השי"ת אותנו שנוכח להיות דבוקים אל הקדושה תמיד כל הימים.

יחי, פורסין המצה האמוציעית, הגדולה מטמינין לאפיקומן. י"ל בטעם שטומנין האפיקומן, על פי מה שכתב בשל"ה הקדוש (מסכת פסחים דרוש מצה עשירה דרוש רביעי) ברמז הפסוק (שמואל א' טו ז) כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, כי תכלית בריאת האדם להיות איש אלקים וכל גופו שכלי, והיה מניע משמים לארץ (ויקד פ"ב ס"ב) כולו קדוש, וכן לעתיד קוממות, ובסיבת החטא הקדמון נתמעט, וזוהו רמז הפסוק כי האדם יראה לעינים, ר"ל מאז שאדם קדמא הלך אחר עיניו כמו שנאמר (בראשית ג' ז) וכי תאווה הוא לעינים, נתגשם שאין לה' להסתכל בו, כי אם וה' יראה ללבב, רחמנא לבא בעי (פנהרין ק"ז), עכד"ק. וא"ז זלה"ה בייטב לב (פ' שמיני) האריך בזה, כי עתה נתגשם הנוף על ידי המאכלים האוכלים למעדרים ותענוגים גופים מלא כריסיה, כדכתיב (דברים י"א טו) ואכלת ושבעת השמרו לכם

וגו, אבל בעת שיבנה ביהמ"ק שם ישכון כפורינו שלום בגוף ובנפש לאכול ולשתות ולשמח בה, אז לבי ובשרי ירגנו אל אל חי, עכ"ד.

והנה כתב א"ז וללה"ה בישמח משה (פ' צג) אפיקומן רומז לעולם הבא, כי עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה (ברכות יז), ע"ש לדרבנו. ובוה י"ל מה שחולקין המצה לשנים, דהנה מצה רומז על שלימות הגוף כמבואר בשל"ה הקדוש (מסכת פסחים דרוש מצה עשירה), וזה פשוט כי שלימות הגוף אינו כי אם יחד עם הנשמה, ולכן כהיום אשר הגוף נתגשם ואין לה שכלי להבין ולהשיג, חולקין המצה, רומז שהגוף הוא חלוקה ואינה שלם, וחלק הגדול הרומז על הנשמה מטימנין לאפיקומן, רומז שלעתיד לבא כאשר יהיה מלאה הארץ דעה את ה', אז תהיה שלימות הגוף שגם הגוף יהיה מלא השגה ודעת כמו הנשמה.

*

יחזן, יש לתת טעם לשבת למה מחלקין דוקא המצה האמצעית, וי"ל בביאור הענין על פי מה שכתב המהר"ל (נבורות ה' פרק ט) שלש מצות נגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב, ארבע כוסות נגד ארבע אמהות, וכעין זה כתב השל"ה הקדוש (מסכת פסחים דרוש מצה עשירה) ארבע אמהות הם ארבע כוסות, שרה כוס ראשון, רבקה כוס אגדה, רחל כוס ברכת המזון, לאה ברכת השיר כוס רביעית, ע"ש באריכות דבריו.

והנה רבקה אמינו צותה ליעקב (בראשית כו ט) לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב, והבאת לאביך ואוכל בעבור אשר יברכך לפני מותו, ופירש"י וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא פסח היה, האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים. הרי שיצחק כבר קיים מצות החג, ועל ידי זה זכינו להברכות הקדושות מפיו המחיים אותנו עד סוף כל הדורות שנוכה לקיים המצוות בליל התקדש החג. ולזה אמר (בראשית כו כה) ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש, ואיתא במדרש (כ"ד פס"ז טז) מטל השמים זה ציון, ומשמני הארץ אלו הקרבנות, והכוונה על קרבן פסח. וגמר אמר ורוב דגן, הוא מצות אכילת מצה של מצוה, ותירוש רומז לד' כוסות. וגם נרמז ענין האפיקומן בגלות, וכדאיתא במדרש בפסוק (בראשית כו לה) בא אחיך במרמה, הוציא אפיקומן והראה לו, וביאר בספ"ח מנחם ציון במרמה בנימטריא אפיקומן, הרי שיצחק אבינו פעל לנו סגולת אפיקומן.

נמצא כי זכינו לסדר הלילה הזה וכל המצוות הקדושות הכלולות בה, ממה שנכנס יעקב אבינו לקבל הברכות מאת יצחק אבינו, וכל זה היתה על ידי רבקה אמינו שצותה ליעקב להביא שני גדיי עזים וליכנס ליצחק לקבל הברכות, ונמצא שהיא הגורמת על הברכות וקיום המצות בלילה הזה.

ולזה פורסים המצה האמצעי, שהוא כנגד יצחק, ועל הפרוסה הקטנה אומרים הא לחמא עניא שהוא רמז על לחם הפרוסה (כמבואר בכל בו), ומברכין עליו על אכילת מצה, להורות שזכינו למצות אכילת מצה בברכתו של יצחק שאמר ורוב דגן היינו מצה, ופרוסה הגדולה אוכלין באפיקומן זכר לפסח, שגם זה זכינו על ידי ברכת יצחק אבינו. ומזוגין כוס שני שהיא כנגד רבקה, ומספרין ביציאת מצרים, להורות שבזכות יצחק זכינו ליציאת מצרים (כמבואר בנעשה"פ זארא), וגם רבקה יש לה חלק בזה שהיא אשת יצחק, ובכח ברכתם זכינו לכל סדר הלילה הקדוש הזה.

*

סדר הגדה

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח, השתא הכא לשנה הבא בארעא דישראל השתא עבדי לשנה הבא בני חורין, ויש להבין למה מקדימין זאת לומר קודם סיפור יצי"מ, גם יש לתת טעם מה שאומרים אותו בלשון ארמי.

ויש לומר בהקדם מה דאיתא בנמרא (שבת יב) אל יתפלל אדם בלשון ארמית, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית, ופריך מהא דמצינו דרכי אלעזר כשהלך לבקר את החולה אמר בלשון ארמית רחמנא יפקדך לשלום,

ומשני חולה שאני דשכינה עמו, ופירש"י ואין צריך למלאכי השרת, ע"ש. ומוזה נראה כי סתם אדם צריך למלאכי השרת שיכניסו תפלתו אבל אם השכינה עמו אין צריך למלאכי השרת. ובכ"ז י"ל כי בליל התקדש חג הפסח דמבואר בזה"ק (פ' בא דף מ:) דכביכול הקב"ה בכבודו ובעצמו יורד בבתי בני ישראל לשמוע סיפור יציאת מצרים, אם כן אז אין ישראל צריכין למלאכי השרת שיעלו התפלות ותשבחות לפני השי"ת, כי הקב"ה בעצמו נמצא כאן והוא שומע אותנו.

ולזה אומרים הא לחמא עניא בלשון ארמי, להורות שהקב"ה בעצמו נמצא כאן ושומע את תפלתנו, והוא בעצמו יקבלו בלי אמצעות המלאכים ויושיענו. ולזה נקרא לחם עוני, ודרשו חז"ל (פסחים קטו:) לחם שעונין עליו דברים הרבה, והכוונה שאפשר לפעול הרבה בליל זה אצל הבוכ"ע, וכל דכפין לישועה ייתי ויכול, כי ידו של הקב"ה פתוחה להשפיע ישועות ורפואות לנו ולכל ישראל.

*

כל דכפין ייתי ויכול וכו', השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. וצריך ביאור השייכות. וי"ל על פי מה דמתאמרא משמיה דהרה"ק הקדושת לוי זי"ע שהכניס בביתו אורח שאינו הגון, ורצו הב"ב לגרוש והוא עיכב, ואמר בעונות קדשו כי לעתיד ירצה ליכנס לסוכת עורו של לוי, ויאמרו עליו שהוא אינו הגון, אז ימלצו בערו שגם הוא לא סילק עני שאינו הגון מביתו, עכד"ק.

וזה שאמר כ"ל דכפין ייתי ויכול, כלומר אף מי שאינו הגון, ובשכר זאת לשנה הבאה בארעא דישראל לעתיד לבא, ואז ישלמו לנו נכמולינו הטוב, שהגם שאין אנו כדאים לישוב במסיבתן של צדיקים, לא יוכלו לדהות אותנו, ונוכל להכנס במחיצתן של צדיקים.

*

מזוגין לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו. י"ל על פי דברי הגאון הרבי ר' העשיל מקראקא זלה"ה (הובא בישמח משה פ' מטות) לפרש מאמר המדרש (עין שמר פכ"ג ס"ה וביפ"ת שם) אין ישראל ניוזגין אלא בזכות האמונה, כי דרשו חז"ל (עירובין כב) היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, וקשה הא הקב"ה שומר תורתו (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג), וכתב (דברים כד טו) ביומו תתן שכרו. והתירוץ על פי מה דקיי"ל (חושן משפט סימן של"ט טז) שהשובר פועלים על ידי שליח אינו עובר על כל תלין. ואיתא בנמרא (מכות כג) כי תר"א מצוות צוה לנו משה, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ואם כן על תר"א מצוות שכרן על ידי שליח וליכא כל תלין, אבל על השתים מפי הגבורה איכא כל תלין ומגיע שכר בעולם הזה, והם יסוד האמונה, ולכן אמרו אין ישראל ניוזגין אלא בזכות האמונה, עכ"ד. והנה קי"ל לענין כל תלין (ח"מ סימן של"ט טז) תבעו עובר לא תבעו אינו עובר, וכתב א"ז זלה"ה בייטב לב (פ' ויקהל) לגבי שמירת שבת דשכרו בעולם הזה, דלפי זה לא יחוש האדם לתבוע שכרו בעולם הזה דמה ישאר לו לעולם הבא, כי נותנים לו נחלה בלי מצרים, וכיון שכן ישבע מטובו בעוה"ז וגם ישאר לו שארית בעוה"ב, כי שכרו בלי גבול, עכ"ד.

והנה איתא בזה"ק (תצוה דף קפג) דמצה מיקרי מיכלא דמהימנותא, כי הוא אות על אמונתם של ישראל שהיה להם בצאתם ממצרים, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו, והוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ולזה בליל פסח בזכות האמונה שהיה לנו בעת צאתנו ממצרים, זוכים לקבל שכר המצוה מן הדין אף בעולם הזה, וסגולת המצה שהוא לחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה (פסחים קטו:), כי נותנים לו משאלות לבו בעולם הזה בלי מצרים נחלה, ועוד ישאר לו שכר טוב הצפון לעולם הבא. והוא שאומרים בהגדה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ובזכות המצה שהוא מיכלא דמהימנותא אנו זוכים להשפעות טובות משמי מעל, ושמה תאמר אם כן שנאכל הפירות בעולם הזה מה ישאר לנו לעוה"ב, לזה אמר כל דכפין ייתי ויכול, כי יש די והותר גם לעוה"ב לקבל שכר שלם על קיום המצות.

ולזה בליל הסדר אחר שהתחילו לומר ההגדה ולספר ביציאת מצרים שהוא להשריש האמונה בלבינו ובלב בנינו, ואמרו הא לחמא עניא, לרמז על השפעת

הלחם עוני שעונין עליו דברים הרב"ה, וזוכים לנחלה בלי מצרים שבר מצוה בעולם הזה ובעולם הבא, אז מוזנין כוס שני וכאן הבן שואל את אביו, דא יכולים אנהנו בני אל חי לשאול ולתבוע כל צרכינו בדין ובמשפט מאבינו שבשמים, והזמן מוכשר להוושע בכל מיני ישועות והשפעות טובות.

*

מוזנין לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו. ופירשו בספרים שבמזיגת כוס שני הזמן גרמא לשאול ולבקש על בנים. ואפשר לפרש למה דוקא בעת ההוא הזמן מוכשר לזה.

ויתבאר על פי מה שכתב המגיד מטריסק במגן אברהם (פ' בשלה) אצל יצחק כתיב ויעתר יצחק, שהרבה והפציר בתפלה, שהתפלל תקמ"ו תפלות, וזה מרומז ביצחק ורבק"ה, שהם בנימטריא תקמ"ו, ופתחו בזה צינור לדורות הבאים, ע"ש. והנה כתב המהר"ל (נברות ה' פרק ט) שלש מצות נגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב, ארבע כוסות נגד ארבע אמהות. וכעין זה כתב השל"ה הקדוש (מסכת פסחים דרוש מצה עשירה) ארבע אמהות הם ארבע כוסות, שרה כוס ראשון, רבקה כוס אגדה, רחל כוס ברכת המזון, לאה ברכת השיר כוס רביעית, ע"ש באריכות דבריו.

ועל כן אחר שפורסן מצה האמצעי הרומז ליצחק, ומוזנין כוס שני הרומז לרבקה, אז נתעורר זכותן של יצחק ואביו ורבקה ואמינו שהרבו והפצירו בתפלה להפקד בוש"ק, ולכן כאן הבן שואל, הזמן מוכשר לשאול מאת הקב"ה להפקד בבנים בזכות יצחק ורבקה שפתחו הצינור לדורות הבאים.

*

ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. דקרקו המפרשים הא כיון שהקב"ה הבטיח לגאול את ישראל ממצרים, הרי ודאי היה מקיים הבטחתו, כי לא איש אל ויזוב, והיאך אמר משועבדים היינו לפרעה במצרים.

ויל"פ דהנה אמרו חז"ל (כ"ד פ"ג ס"ב) אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. והנה במצרים היו שני מיני גאולות, גאולת הגשמי וגאולת הרוחני, ולפי זה י"ל כי באם היה הקב"ה שולח מלאך להוציא את בני ישראל ממצרים, והיה עושה בפרעה ובעמו מכות גדולות, והיה פרעה שולח את ישראל ממצרים, לא היו ננאלים רק גאולת הגשמי ולא גאולת הרוחני, ורק על ידי שהוציא הקב"ה בעצמו את ישראל ממצרים והוא ית"ש כל יכול, נעשה ב' הפעולות כאחד, שננאלו גאולת הגשמי על ידי שנעשה דין לפרעה, וגם ננאלו גאולת הרוחני והערה ה' עלינו רוח טהרה ממרום וקרבונו לעבודתו.

ובזה יתבאר מה שאמר ויוציאנו ה' משם ביד חזקה, היינו גאולת הגשמי שגאל אותנו משעבוד הנוף, ואילו לא הוציא הקב"ה בעצמו את ישראל ממצרים, רק היה על ידי מלאך שהיה גואל אותנו גאולת הגשמי, הרי אנו משועבדים היינו לפרעה במצרים, כלומר אל טומאת פרעה ומצרים, כי אין כח ביד מלאך אחד לעשות שתי שלוחות גאולת הגשמי וגאולת הרוחני, ובחסד ה' עלינו הוציא אותנו בעצמו ובכבודו ובחר לנו להיות לו עמו חלקו ונחלתו.

*

ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה וכו' ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.

ויל"ל על פי מה דאיתא במדרש (שמור פט"ו ס"ה) ועברתי בארץ מצרים, אמר רבי שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן. והנה לכאורה הוי דבר שאינו לפי כבודו ית"ש להתגלות במקום טומאה, והיה ראוי שישלח ה' את מלאכו לפניו ויוציאו מגלותו, אך י"ל דהיות כי גלות ישראל הוי אבידה, ע"ד (תהלים ק"ט קע"ו) תעיתי כשה אובד, לכן רצה הקב"ה לקיים בעצמו מצות השבת אבידה ונגלה עלינו לגאלנו. והגם דלכאורה הוי ליה כדין זקן ואינו לפי כבודו דפטור, אולם

כתב הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פ"א ה"ו) ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפניו משורת הדין מחזיר את האבידה בכל מקום אף על פי שאינו לפי כבודו. ועל כן אף שהיה יכול הקב"ה לשלוח מלאך להוציאנו ממצרים, עם כל זה עשה לפניו משורת הדין וכו' הוא כביכול בעצמו להוציאנו ממצרים.

והנה גם ענין סיפור יציאת מצרים, הנה מן הדין יכולים לצאת ידי חובת מצות הסיפור גם בדברים מועטים בעיקר סיפור המעשה, עם כל זה אנו עושים לפניו משורת הדין להרבות בסיפור יציאת מצרים.

וזה שאמר ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה, וכמו שררש להלן ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך, וזהו לפניו משורת הדין, על כן אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה, ויכולים לצאת ידי חובת סיפור יציאת מצרים בסיפור כל שהוא, מכל מקום מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כי עלינו לעשות מדה כנגד מדה לפניו משורת הדין.

*

מעשה רבני אליעזר וכו' עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

ואפ"ל על פי מה שכתב בקדושת לוי (כללות הנסים) כי מאתו לא תצא הרעות רק הכל טובות, וכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים היא טובה כפולה ומכופלת שעל ידי זה נתקדש שמו יתברך בעולם, וזה תשוקת של הצדיקים שעל ידם יהיה קידוש שם שמים אפילו על ידי הכאות ויסורים, אך האומות ערלי לב ואטומים להבין התועלת הזה, ומהאי טעמא היתה מכת בכורות על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כיון שעל ידי מכה זו נתגדל ונתקדש שמו יתברך בעולם, והגיע מזה טובה גדולה להמצרים שנעשו הם כלים לפרסום גדולת שמו יתברך לפיכך היתה על ידי הקב"ה בעצמו. וזה שאמר הכתוב (תהלים ק"א) הללו את ה' כל גוים, ודרשו חז"ל (פסחים ק"ה) הללו את ה' כל גוים אנבורות ונפלאות דעביד בהדיהו, והכוונה דלעתיד יאמרו האומות הללו על הנסים ונבורות דעביד בהדיהו, כי יבינו אף הם דכל המכות הגדולות אשר הם נלקים הוי טובה גדולה להם בעצמם, שהרי הם נעשים כלים להקידוש שם שמים, ועל ידם מתפרסם גדולת שמו יתברך בעולם, ועל כן יאמרו האומות שירה והלל על כך כי אף הם יבינו טוב האמית, עכ"ל.

ועפ"י אפשר לפרש דברי בעל הגדה וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, דלכאורה קשה הא אין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים (מגילה י"ג), ולפי זה היה לנו למעט בסיפור הענין דאין זה שבחו של מקום, אולם באמת בהעלות על לבנו קידוש השם שנעשה על ידי הכאות אלו, נתברר שכל זה היו טובות גדולות למצרים שנתקדש שם שמים על ידם, ועל כן ראוי להרבות בסיפור יציאת מצרים ולספר בשבחו של מקום על כל הטובות שעשה הן לנו והן להמצריים, ועל כן כל המרבה לספר ביציאת מצרים, כי הוא מבין ומשיג ענין הנשגב הזה שכל ההכאות והיסורים הן טובות וחסדים אם נתקדש שם שמים על ידו, הרי זה משובח, מפני שמושיג בחי' גבוה הלזו.

והנה התלמידים בראותם שהתנאים הקדושים עוסקים בסיפור יציאת מצרים כל הלילה ומאריכים בהסיפור ובשבחו של מקום, השינו בחי' זו שנעשה טובה גדולה להמצריים ואין בזה שם צער, וזה חמדת ותשוקת של הצדיקים למסור נפשם וגופם על קידוש שם שמים אפילו על ידי הכאות ויסורים ואין בזה שם צער אלא תענוג הוא להם, ולכן אמרו רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, כלומר שהגיעו לבחי' זו של קבלת עול מלכות שמים להיות מוכן ומוזמן למסור נפשם עבור קדושת שמו יתברך אפילו על ידי יסורים ומכות, ודקרקו לומר זמן קריאת שמע של שחרית, שזה מורה על השתוקקות הענין, כמאמר הכתוב (תהלים ק"ו) נפשי לה' משומרים לבוקר, שהם עומדים ומצפים לאמר מתי יבא לידם ויקיימנה ולמסור נפשם על קידוש השם ואין זה צער ח"ו אלא תענוג.

*

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך בארץ מצרים כל ימי חיך. וראוי להתבונן דאם לא מצא רבי אלעזר בן עזריה און לו, לדרוש יציאת מצרים בלילות, אם כן לאיזה צורך היה עומד ומצפה עד שדרשה בן זומא, וכי מי הכריחו לכך לסבור שתאמר יציאת מצרים בלילות.

ונראה על פי דברי הרמב"ם הרבי ר' מנחם מענדל מרימנוב ז"ע בדבריו מנחם (פ' וירא) על הכתוב וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו, ולכאורה אומר וישלח אברהם את ידו מיותר, דימפיק לומר ויקח אברהם את המאכלת, אמנם ביאור הדבר כי בשאר כל המצות היו איבריו וגידיהו של אברהם אבינו משיגים המצוה, ורצים מאלוהים לדבר מצוה, מה שאין כן עתה בהעקדה לא רצה ה' לשחוט את יצחק, כי באמת לא היה מצוה, ולא נאמר לו שחטהו, אלא העלהו, רק לאשר שהוא היה סובר שהוא מצוה, הוכרח לשלוח את ידו בכפייה, וזהו וישלח אברהם את ידו, בעל כרחו, ולזה נאמר לו אל תשלח ידך אל הנער, שלא תכופ את ידך, כי באמת אל תעש לו מאומה, ובדין אין ה' רוצה לשחוט, עכ"ל.

ובדבר הזה יש לומר לגבי רבי אלעזר בן עזריה, אשר בוודאי כל איבריו וגידיהו השיגו לקיים מצות ה', ואם כן בכל לילה ולילה הרגיש בנפשו ובאיבריו השתוקקות והרגש לספר ביציאת מצרים, ולכן היה מצטער על שלא זכה לדרוש איזה דרש להוכיח דבר זה מן התורה שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא וכו' ואז נחה דעתו.

*

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא כנגד ארבעה בנים דיברה תורה אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. וצריך ביאור איזה שייכות יש בין נתנת התורה לארבעה בנים.

ואפ"ל על פי המבואר בנמרא (שבת פח.) דבשעת מתן תורה טענו המלאכים תנה הודך על השמים, אך משה רבינו נצחם באמרו כלום יצה"ר יש ביניכם. וזה שאמר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ולא למלאכים, משום דכנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם ואחד רשע, אם כן נראה בעליל גודל הכח של היצה"ר בין בני אדם עד שכן הרשע מואם בעבודת ה' ר"ל, וזה לא שייך במלאכי עליון, ולכן נתן הקב"ה התורה לישראל דייקא ולא למלאכים.

*

חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אליהו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ויש להבין השאלה והתשובה.

ו"ל על פי מה שכתב בבני יששכר (ניסן מאמר ה אות א) לבאר מה דאיתא בזוה"ק (תצוה קנב:) דמצוה נקרא מיכלא דמהימנותא, ולכאורה מהו האמונה שמרמות המצוה. אך ביאור הענין דהנה הלחם חמין, האומן כשעושה אותה בפעולתו אחר כך כשאומן גמרה במדתה הנה העיסה בעצמה עושה פעולת עצמה, היינו שמרתחת ומנבתת את עצמה לכל צד ונסדקת בכמה סדקים, וכיוצא כמה פעולות בעניני החימוץ אשר העיסה עשתה בעצמה מבלי האומן, כי האומן כבר סילק ידיו וחלף והלך לו, מה שאין כן מצוה אינו עושה שום פעולה מעצמה רק פעולת האומן, וזה שמרומזת המצוה לאמונה ובטחון שאין לנו שום תנועה בזולת השגחתו ית"ש, ולא יוסף האדם ולא יגרע בעבודתו דבר, עכ"ל.

אמנם ידוע מספרי קודש (עין אורא דכלה פ' שופטים) כי כח הפועל בנפעל, ואם כן גם הממון שמקבלים מן המינים האפיקורסים פועלים בנפש המקבלים להגדר אחרי דרכיהם ר"ל, ובעוה"ר בדורות האחרונים נתגברו הנסיונות בעניני אמונות ודעות על ידי קליפת הציונות האומרים כוחי ועוצם ידי ולקחו גאולה לפני הזמן, ובפרט נכשלו רבים אחרי מוימתם הרע בשביל שנהנו מממונם, ועל ידי זה פעלה בהם פעולה רע להגדר אחריהם, ה"י.

ועל כוונה זה שואל החכם מה העדות והחוקים והמשפטים, היינו איך יתקיים התורה בידינו ולא נבא לנשות אחרי דעותיהם הנכבות, ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והיינו שישאר טעם מצוה בפיו, כלומר שיהיה בו טעם מצוה ואמונה, ולא ח"ו ההיפך שיהיה טעם משלהן איובל, ובתנאי זה יתקיים התורה בידינו.

*

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. י"ל על פי דברי מרן החתם סופר בדרשותיו (לפסח דף רעב:) כי לעתיד לבא במהרה בימינו לא יעקרו יום טוב של גלויות ממקומם כלל וכלל, כי זה יהיה לזכר שהיינו בגלות והעלנו ה' ופרדה נפשינו מכל צרה, עכ"ל. אמנם הרי בלילה השניה דהו יום טוב שני של גלויות לא יוכלו לאכול קרבן פסח, דהו קדשים שלא בזמנו, ויאכלו אפיקומן במקום פסח. אמנם י"ל עוד כי גם בלילה הראשונה יאכלו כוית מצוה לשם אפיקומן וזכר לגלות, ומכל מקום יאכלו הפסח לבסוף כמצותו, וזה שאמר אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דייקא, היינו דלעתיד שיאכלו מצוה לשם אפיקומן וזכר לגלות וגם פסח, יאכלו הפסח לבסוף ואין מפטירין אחריו אפיקומן, היינו המצוה לשם אפיקומן.

*

רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וכו' בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא אילו היה שם לא היה נגאל.

ונראה על פי מה שכתב א"ז זללה"ה בעצי חיים (שירת הים אות כ) דאף אם היה להם לישראל במצרים זכות כמה מצות, לא היו ראויים לצאת ממצרים עבור זכויותיהם, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין טז.), ע"ש לדרכו. אכן כתב בעיר דוד (אות ריח) דאם אדם עושה מצוה בשמחה או הקב"ה נותן לו בעולם הזה שכר השמחה, עכ"ל. ובכן י"ל דבני ישראל במצרים קיימו מצות אותו הלילה בשמחה ובחדוה, וזכות זה עמד להם לצאת ממצרים, ועל כן גם הש"ת גאלם בשמחה, ובזמן שהקב"ה מטיב את בני ישראל הוא שמה, כרמשמע מלשון הכתוב (דברים כח סג) והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם וגו', ודבר זה הוא מדה כנגד מדה מה בני ישראל מקיימים המצות בשמחה ובטוב לב.

ולכן כשהרשע רואה איך שמקיימים מצות הלילה בשמחה רבה, הנה הוא מתמה ושואל מה העבודה הזאת לכם, שאינו מבין לשמחה מה זו עושה במצות הלילה, ועל זה משיבין לו בעבור זה עשה ה' לי, כלומר דבזכות השמחה עשה ה' לנו גם כן להושיענו בשמחה והיה שש להטיב אותנו ולגאול את אבותינו ממצרים, אבל הרשע שאינו שמה וטוב לב בקיום המצוות, אילו היה שם לא היה נגאל, שלא היה לו שום זכות לצאת ממצרים, כי הגאולה היה בזכות שקיימו המצות בשמחה.

*

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ופירש"י בעבור זה שאקיים מצותיו פסח מצוה ומרור.

ויתבאר על פי מה דאיתא בנמרא (תענית ח:) בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי היכי נעביד נבעי רחמי אתרתי, אתרתי לא אפשר, אמר להו רבי שמואל בר נחמני נבעי רחמי אכפנא, דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב (תהלים קמח טז) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון (פי' שובע נותן לבני אדם חיים). אמנם יתכן לומר דכל זה נאמר בשאר ימות השנה, דאי לא אפשר לבני רחמי אתרתי, אכן בהגיע חג הקדוש הזה, הנה אנו זוכים להשפעה מרובה מן השמים בכל צרכינו ומחסורינו, וכתב בשל"ה הקדוש (מסכת פסחים דרוש חמישי) דמצוה רומז לשלימות הגוף ומרור רומז לשלימות הממון, ע"ש. ובזרע קודש (לפסח) כתב דעל ידי מצות אכילת מצוה ומרור נמשך פרנסה, ע"ש. וי"ל בזה הטעם מה שחלל היה כורך מצוה ומרור ואוכלם ביחד, לרמזו במעלת וקדושת הלילה הזה שיכול להשפיע שניהם חיי ומונו, ובליל הקדוש הזה אפשר לבני אתרתי, ומצוה הוא לחם שעונין עליו דברים הרבה.

וזה שאמר שאינו יודע לשאול את פתח לו, הכוונה שאינו יודע על מה לשאול ולבקש מאת הקב"ה, כי בעוה"ר אחב"י זקוקים לחיי רפואה וגם לפרנסה, הוה כפנא ומותנא, והיכי נעביד נבעי רחמי אתרתי, אתרתי לא אפשר, ועל כן את פתח לו, ואמרו לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, ופירש"י בעבור זה שאקיים מצותיו פסח מצה ומרור, שסגולתם נשגבה להשפיע דברים הרבה חיי ומוזני וכל בקשה יכולים לפעול בסגולת המצוות בליל התקדש החג.

*

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. י"ל על פי מה דאיתא במדרש (שמר פ"א ס"ו) וידע אלהים ידע שהן עתידין לומר זה אלי עמד וגואלם. והנה התינוקות הן שאמרו זה אלי כמבואר בנמרא (פסח א:) שהתינוקות הכירו הקב"ה תחילה וענו ואמרו תחילה זה אלי ואנוהו. ולפי זה נמצא שיצאו ממצרים בזכות התינוקות שהיו עתידין לומר זה אלי. וזה שאמר ושאינו יודע לשאול, היינו אל התינוק הקטן שאינו יודע לשאול, פתח ותאמר לו, בעבור זה היינו בזכותך, עשה ה' לי בצאתי ממצרים, כי בזכות התשבר יצאנו ממצרים.

*

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה השב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו וכו' ועבדום ועיניו אותם ארבע מאות שנה. והקשו המפרשים איך יצאו ישראל ממצרים טרם שנשלם הזמן של ת' שנה.

ואפ"ל בהקדם דברי מרן ה"ז זללה"ה בדברי יואל (פ' מצורע עמוד ת) לפרש הפסוק (תהלים צד יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, ולכאורה קשה מאי מעליותא היא לאדם שהוא סובל יסורים הלא כתיב (ישעיה סג ט) בכל צרתם לו צר, ודרשו חז"ל (הגיגה טו:) בזמן שאדם מישראל בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי, אמנם ביאור הענין הוא כי כשם שאפשר לצאת ידי חובת קרבן על ידי עסק בתורה בפרשת קרבנות כדכתיב (הושע יד ג) ונשלמה פרים שפתינו, הכי נמי אם זוכה האדם אף אם נגזר עליו מלמעלה יסורים וצער יכול הוא לצאת ידי חובתו על ידי שלומד בתורה בפרשת נגעים ויסורים, ונחשב לו כאילו באו עליו יסורים בפועל, וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו ה, אימתי שבתו של אדם שהקב"ה מיסרו ביסורים, באופן שמתורתך תלמדנו, היינו שיוצא ידי חובתו ביסורים וצער על ידי לימוד התורה בענינים אלו ולא שיבואו עליו בפועל ממש, עכ"ל.

ומעתה י"ל דגם חובת גזירת השעבוד אפשר לקיים על ידי לימוד התורה בפרשת עבדים, ועל ידי עסק התורה בהלכה זו נחשב כאלו נשתעבדו בפועל, ויתכן לומר דעל ידי שעסקו בנו ישראל בפרשת עבדים לאחר יציאתם ממצרים, על ידי זה נחשב להם כאילו נשתעבדו בפועל, ונשלם הזמן של ד' מאות שנה.

*

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ויש לדקדק ואמרו וגם דריבוי הוא ומה בא לרבות.

ונראה על פי מאמר ק"ז מרן הבעש"ט הק' ז"ע (הובא בתולדות יעקב יוסף פ' בא) על הכתוב (תהלים צד א) אל נקמות ה', ולכאורה איך שייך בנקמה שם הרחמים, אלא משל לאחד שמרד במלך והמלך נשאו על כל השרים ועבדי המלך, וכונתו כי אם ימיתנו יהיה הצער לפי שעה, מה שאין כן אם יטיב עמו להרבות לו עוד יקר וגדולה, על ידי זה יגדל צערו הלך וגדול כל ימיו, ויבוש ויכלם האיד העיו פנים נגד מלך רחמן כזה אשר לא די שאינו מיסרו בעונש המגיע לו אלא עוד מתחסד עמו ומנשאו לגדולה, ואתמר ביה משמיה דהמגיד הק' ממעוררש ז"ע לפרש בזה את החרוז משוך חסרך ליודעך אל קנא ונוקם, שבהשפעת החסד בעצמו הרי הוא קנא ונוקם, עכ"ל. ובוה פי א"ז זללה"ה בייטב פנים (מאמר שפת חים אות כג) אמרנו הא"ל הנפרע לנ"ו מצרינו, כלומר בחסד א"ל נפרע לנ"ו מחובותינו, מכת שעשה לצרינו כי חסרו עלינו יחשב לנקמה על ידי הבושה והכלימה על חטאתינו ופשעינו, עכ"ל.

*

ולפי זה יצא לנו דבר חדש, רבוה עצמו שעשה הקב"ה טוב וחסד עם בני ישראל, נתיישו ונכלמו ממנו על מעשיהם הרעים שחטאו בנפשותם נגד השי"ת, כי מה שנפרע הקב"ה מפרעה וכל עבדיו היה גם נקמה בבני ישראל, ולזה אמר הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, שבא לרבות את בני ישראל שגם להם יגיע מדת הדין, והיינו בעונש התנשאות, ובחסד הזה ינקום בהם את נקמתו, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

*

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, והוא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם.

ונראה בהקדם מה דמתאמרא משמיה דהרה"ק מהר"י מבעלזא ז"ע לפרש אמרנו בתפלת נשמת, מלפנים ממצרים גאלתנו וכו' ומחליים רעים ורבים ונאמנים דליתנו, דהנה אמרו חז"ל (עבודה זרה נה.) מאי דכתיב (דברים כח נט) וחליים רעים ונאמנים, רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן, כי בשעה שמשגרין יסורים על האדם משביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית ועל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני, אולם נתן הקב"ה לישראל כח התפלה שיוכלו לפעול בתפלתם לשנות את השבועה ויסתלקו היסורים אף קודם הזמן שנצטוו לצאת, וזהו הכוונה ומחליים רעים ורבים ונאמנים דליתנו, היינו שהושעתנו שלא יהיו החליים נאמנים בשבועתן, ודליתנו מהם אף קודם הזמן, והראיה לזה מלפנים ממצרים גאלתנו, שאף ממצרים יצאו קודם הזמן של ארבע מאות שנה שנגזר עליהם בברית בין הבתרים, עכ"ל. ואמר בנו הנה"ק מהר"ד ז"ע שכאשר אמר אביו דבר תורה זו נושעו על ידי דיבורו הרבה חולים שהוצרכו לרפואה.

ולפי זה י"ל כי הרכוש גדול שהוציאו ישראל ממצרים אין הכוונה על הממון, כי מזה לא נשאר לנו כלום בימינו אלה, אלא הכוונה על כח התפלה, שהוא הרכוש גדול שהוציאו ממצרים, ומיציאת מצרים אנו למדים כמה גדול כח התפלה של בני ישראל. וזה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, והוא כח התפלה, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, דכח התפלה היא שעמדה לנו בכל הדורות, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם על ידי כח התפלה.

*

ותמלא הארץ אותם. יתבאר על פי דברי א"ז זללה"ה בישמח משה פ' מסעי) על הכתוב (ירמיה כ ה) וילכו אחר ההבל ויהבלו, הכוונה דמתחילה הלכו אחר ההבל, ואחר כך ויהבלו שנתעצמו עם ההבל, עכ"ל. וזה שאמר ותמלא הארץ, היינו הארציות, אותם כל גופם, דמאחר שהלכו אחרי פיתוי היצר, נתעצמו עם הארציות.

*

ורב, כמה שנאמר (יהוהאל טו ז) רבבה כצמח השדה נתתיך וגו'. יתבאר על פי מה שכתב באוהב ישראל פ' בראשית) על הפסוק ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עין פרי עושה פרי לימיו, ופירש"י שיהא מעם העין כמעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ וגו' ועין עושה פרי, ולא העין פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונם נפקדה גם היא על חטאה. י"ל דבאמת הארץ לא חטאה כלל ואדרבה עשתה עבודת גדול ומסינ' בזה, כי הארץ עליינה השכלית הסתכלה והבינה וראתה בריאת אלהים כל מעשה בראשית ועל כולם השליט את האדם, והכל בידי האדם ותלוין במעשיו אם ילך בדרך הטוב והישר, ואמרה הארץ כיון שהאדם קרוב לחטוא מחמת יצרו הרע, ואז יבא פגם גדול, לא יועיל לו שום תיקון ותשובה ח"ו, אשר לזאת התחכמה ושינתה היא תחלה ציווי הבורא יתברך, כדי שאחר כך כשיחטא האדם ח"ו יהיה לו אתמלא נכונה, והוא מפני ששורש גופו הוא מן הארמה ששינתה מכבד רצון הבורא יתברך, ואם כן אין חטא האדם גדול כל כך, ונמצא שעשתה בזה עבודת גדולה ולשם שמים נתכוונה. וזה שפירש רש"י לפיכך כשנתקלל אדם על חטאו נפקדה גם הארץ

על חטאה, כדי להוציא רצון הארץ מכח אל הפועל ולהקל מעל האדם עונשו, מאחר שנלקח גופו מן האדמה אשר חטאה תחלה, ונמשך האדם בטבעו אחר שורשו, עב"ד.

וזה שאמר הכתוב רבבה כצמת השרה נתתך, שברוב רחמיו וחסדיו ית"ש, הוא דן את האדם אחר שורשו שנברא מן האדמה, ובוה יתעורר מליצה ישרה לומר שמתבעו נמשך אחר שורשו, ועל ידי זה מקיל עליו מהעונש.

*

ואת ערום ועריה, ופירש"י ערום ועריה מן המצוות, וכן הוא במדרש (שמור פ"א ס"ה). ויל"פ לשבח על פי דברי א"ז זללה"ה בייטב לב (פ"פ בראשית) הענין מה שענינו רואות מי שעובר ה' באמת נראה בעיניו כי איננו כלום ולמה נחשב הוא, ומי לנו גדול ממש ואף על פי כן אמר ונתנו מה (שמות טו ז), ומי שאינו עובר ה' באמת ידמה בעיניו לאדם חשוב. והטעם איתא בספרים כי כל מצוה דלאו איהו בדחילו ורחימו לא פרחת לעילא (תקוני הוה"ק דף כה:), אם כן נשאר בכאן ונדמה בעיניו שעושה מאומה מצות ומעשים טובים. ומי שעובר באמת בדחילו ורחימו פרחת לעילא ולא נשאר פה מאומה, ולזה נדמה בעיניו כאלו לא עשה כלום. וזהו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו, כלומר שהיה נחשב בעיניו כאין ולא היה חשוב בעיניו למאומה, והטעם אומר כי לקח אותו אלהים, כלומר כל מצותיו ומעשים טובים שלו לקח אלהים, ופרכת לעילא שלא נשאר אצלו מאומה, עב"ד. וזה הכוונה שהיו ערומים בלא מצות, היינו להיות שקיימו כל המצות בדחילו ורחימו ופרכת לעילא לא נשאר פה מאומה, על כן היה נדמה להם שהם ערומים מן המצות.

*

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי. ודרשו חז"ל (שמור פ"ו ס"ג) בבי דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ודם מילה. ויתבאר על פי מה שאמרו חז"ל (קידושין ל"ט). שכן מצוה בהאי עלמא ליבא, והטעם כתב בכבוד שור (תולין קמ"א): כיון שאין עונש עליו בעולם הזה אם עבר ולא עשה המצוה, ואם כן בלא תעשה שיש עונש אם עובר, שוב יש שכר אף בעולם הזה אם מקיים המצוה, עב"ד. ולפי זה כתב בשערי ציון (שער ח אות ג) כי על מצות פסח ומילה שיש כרת ועונש בעולם הזה על ביטולה, אין הכי נמי שיש שכר מצוה בעולם הזה, עב"ד. (ועיין בשו"ת אבני ציון ח"א סימן ס"ב שהאר"ך בזה). וזה שאמר ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי, זה הם פסח ודם מילה, כי על שניהם מגיע שכר מצוה בעולם הזה.

*

ואומר לך בדמיך חיי. ובמדרש (שמור פ"ו ס"ג) דרשוהו על דם מילה. ויל"פ על פי מה שכתב א"ז זללה"ה בייטב לב (פ' בחקות) בביאור הכתוב (משלי י ב) וצדקה תציל ממות, כי על ידי מצות צדקה מאיר האות צ של צדקה ומצטרף לאותיות מות ונעשה ממות מצות, וכתב עוד שם שעל ידי מצות מילה, שהשומרו ומקיימו נקרא צד"ק יסוד עולם (וזהו לך צנ), מצטרף הצ' עם מות ונעשה מצות. וזה שאמר אם בחקותי תלכו, לקיים מצות מילה הנקרא חק, אז ואת מצות"י תשמרו, לעשות מתיבת מות מצות, עכד"ק. וזה שאמר ואומר לך בדמיך חיי, כי על ידי המילה נשפע חיי שמצטרף הצד"ק עם מות ונעשה מצות.

*

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולינו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו.

ויתבאר על פי מה שכתב בקדושת לוי (פ' בא) הטעם שאנו קורין חג הפסח ולא כמו שנקרא בתוה"ק חג המצות, על פי דברי הגמרא (ברכות ו): תפלין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל גוי אחד, פי' דהקב"ה משבח לישראל וישראל משבחין למאריהו, והנה השם פסח מורה על שפסח על בתי בני ישראל והוא שבח של המקום, ומצות מורה על שלא התמהמהו והוא שבח לישראל, ועל כן בתוה"ק כתיב חג המצות דהקב"ה מתפאר בשבח של ישראל ואנו אומרים חג הפסח שהוא שחבו של הקב"ה, והיינו ע"ד (שיר השירים ו א) אני לדודי ודודי לי,

עב"ד. וא"ז זללה"ה בייטב פנים האריך בענין כמה פעמים כי כאשר בני ישראל עובדין אותו ית"ש לשם שמים, גם הוא יעשה למענם ומושיעם לא למען שמו רק בשביל טובתם, ע"ש.

ובוה יתבאר הפסוק, ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, כי בני ישראל התכוונו וצעקו רק למען רק כבודו ית"ש המחולל בין הגוים, ולכן וישמע ה' את קולינו וירא את ענינו, שהוא נתכוין כביכול להושיענו רק בעבורינו ולא למענו, והוא ע"ד דהקב"ה משבח לישראל וישראל משבחין למאריהו.

*

ועברתי בארץ מצרים כלילה הוה וכו' אני ה' אני הוא ולא אחר. יש להבין מה מוסיף עוד לשלול באומרו ולא אחר, הא כבר פרט קודם לזה אני ולא מלאך ולא שרף ולא השליח, ומי שייך עוד וזלתם. ויל"פ על פי מה דמצינו בגמרא (מעילה יז) גבי רבי שמעון בן יוחאי שיצא לקראתו שד להושיעו. ובוה יתבאר אומרו אני הוא ולא אחר, דקאי על שד, שגם לא הוציאנו ה' ממצרים על ידי שד, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו.

*

רבי עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של המש מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, חרון אפו אחת וכו' אמור מעתה במצרים לקן חמשים מכות ועל הים לקן חמשים ומאתים מכות. וכבר נתחבטו המפרשים בזה להבין הטעם מדוע נחלקו התנאים במנין המכות שהוכו המצרים ודחקו עצמן איש איש לפי דרשתו להרבות במספר המכות, דמה לנו להוסיף על העשר מכות.

ויתבאר על פי דברי הגאון מו"ל ז"ל בשנות אליהו (בלקוטים) לפרש מאמר המשנה (אבות פ"ג מ"א) דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי נתינת הדין הוא על מה שחטא, ונתינת חשבון הוא מפני שאין אדם חפשי מבלי לקיים המצוות בכל שעה ורגע, ואם כן באותו שעה שעבר עבירה, מלבד העבירה שעשה, הרי באותו שעה לא עשה מצוה, וזהו החשבון שלא קיים מצוות בשעת עשיית העבירה, עב"ד.

ובוה יתבאר למה בא רבי עקיבא להוסיף על המכות, כי כתב השל"ה הקדוש (מסכת פסחים ה"ג מ"ג שמורה) וירעו אותנו המצריים (דברים כו ו), שעשו אותנו רעים וחמאים לה, עב"ד. ובאמת על אלו העבירות שהחטיאו את בני ישראל היו סני להו בעשר מכות, אך על חלק החשבון שבטלו בני ישראל בו בזמן מעשיית המצוות, על זה נתוסף עליהם עוד כמה וכמה מכות.

*

אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, דקדקו המפרשים דאיוה תועלת היה לנו בקרבנו לפני הר סיני בלי קבלת התורה. ונראה דהנה כתיב (ישעיה נ"ג ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלהיכם, כי עונות בני ישראל מבדילים ועושים מסך המבדיל בינינו לבין אבינו שבשמים, ורק כאשר האדם שב בתשובה שלימה לפני הקב"ה אפשר לו להסיר מסך המבדיל ולהתקרב לפני הש"ת.

והנה כתב רש"י (שמות י"א א) ויסעו מרפידים, למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו, אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה. ומעתה י"ל כי עד שלא באו ישראל למדבר סיני, היה מסך המבדיל מחמת העוונות, ורק אחר שבאו למדבר סיני בתשובה, הוסר מסך המבדיל בינם להש"ת ונתקרב בקרובה יתירה.

וזה הכוונה אילו קרבנו, היינו קירבת המקום לעבודתו, לפני הר סיני, עוד קודם שהיו אצל הר סיני, ולא נתן לנו את התורה דיינו, כי עכ"פ היה לנו קרבת אלהים בלי מסך המבדיל, וזה עצמו שקרבנו המקום לעבודתו דיינו, וכמה מעלות טובות למקום עלינו שנתן לנו את התורה לשמור ולעשות ולקיים.

*

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור. הקשה הצ"ח (פסחים קמ"ז): כיון שמצה רומז לגאולה ומרור רומז לשעבוד, היה להקדים מרור למצה, שהרי השעבוד קדים לגאולה.

והנראה בזה ע"ד הפשט, על פי מה שכתב הש"ח הקדוש (מסכת פסחים ה"ד ח"א) פסח מצה ומרור, פסח נגד שלימות הנפש, מצה שלימות הגוף, מרור שלימות הממוץ, ע"ש בביאור הרב. ודעת לנבון נקל כי שלימות הנפש הוא העיקר הנצרך לו לאדם, ואחריו צריך לשלימות הגוף, ואחריו צריך לשלימות הממוץ, ושפיר הוי כסדר, וכבר אמרו (עין תענית ה'): מאן דיתבי חיי יהיב מזוני.

*

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בציקם של אבותינו להתמייץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר ויאפו את הבצק וגו'. וכתב בדרך פיקודיך (מ"ע י חלק המחשבה אות א) שמן הדין צריך לכיון באכילת מצה טעם זה המבואר בתורה, ע"ש באריכות. והנה טעם זה לא היה שייך עדיין בפסח מצרים, ומה שאכלו אבותינו במצרים פסח מצה ומרור, לא היה מחמת טעם זה אלא מחמת טעם אחר.

וזה מדוקדק בדברי הבעל הגדה שאמר לעיל הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ואינו מפרש שום טעם למה אכלו הם המצה, וכאן מפרש ואומר מצה זו שאנ"ו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק וכו', כי מה שאנחנו אוכלים המצה יש לזה טעם רבה בתורה על שום שלא הספיק וכו'.

*

כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמחה, וכתב האריז"ל (בסידורו להגש"פ) בטעם שלא יכלו להתמחה, כי היו משוקעים במצרים במ"ט שערי טומאה, ואלמלי היו שוהים שם אף רגע אחת, היו נשקעים בשער הנ"ו ולא היתה חם ושלוש תקומה לעם ישראל.

אמנם דבר זה הוא פלא איך דברנו האחרונה נתקברו עד קרוב לשער הנ"ו הרי באותו זמן לא שעברו עוד המצרים בישראל, וכמבואר בגמרא (ראש השנה י"א). בראש השנה בטלה עבודת אבותינו במצרים, והם יצאו בניסן, גם מצינו בכתובים דבמכות האחרונות כבר הודו המצריים למשה ואהרן, עד שפרעה הרשע הצדיק עליו את הדין אחר מכת ברד ואמר (שמות ט"ז) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, וכן כתיב במכת ארבה (שמות י"ז) ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים. ולפי זה מה היה החרדה הגדולה שדוקא עכשיו ישתקעו בני שערי טומאה עד שלא יכלו להתמחה.

אכן היא הנותנת שהיו יכולים להשתקע בטומאת מצרים, על פי מה שפירש החיד"א בהגדת שמחת הרגל וירעו אותנו המצרים, שהוא מלשון רעים אוהבים, שהיו רוצים להתחבר אל בני ישראל, ע"ש לדרכו. ומעתה כל עוד שהיה מקובל אצל בני ישראל שהמצריים הם כופרים ואינם מאמינים בה', היו מתרחקים מהם ולא היה חשש שיתחברו עמהם ויתנהגו בהם באהוה ורעות, אכן במכות האחרונות כאשר הודו המצריים ה' הצדיק והתלבשו עצמם בכסות של יראים וחרדים, "די מצריים זענען געווארן פרום", עכשיו נעשה חשש גדול ביותר שאלמלי יהיו ישראל שוהים שם אף רגע אחת יהיו נשקעים בשער הנ"ו, כי יתקברו ח"ו להמצריים מאחר שגם הם נראים כמאמינים בה', ולכן לא יכלו עוד להתמחה.

*

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים.

י"ל על פי מה שהקשו המפרשים איך יצאו בני ישראל ממצרים טרם שנשלם הזמן של ד' מאות שנה, ויתכן לומר על פי מה שכתב הש"ח הקדוש (מסכת פסחים ה"ד ח"א) פסח מצה שמורה) לפרש הכתוב (דברים כ"ו) וירעו אותנו המצריים, דהיינו שעשו

אותנו רעים וחטאים לה, עכ"ד. ובכן י"ל כי הגזירה היתה ועברו וענו אותם בשעבוד הגוף, והם שעברו את בני ישראל גם בשעבוד הנפש בחטאים קשים מרים, וזער בני ישראל על שעבוד הנפש זה השלים השעבוד.

וזה שאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה, ושימה בפי המפרשים דמעי המקרא הוא קדמא ואולא, לרמוז שהקדימו לצאת ממצרים קודם הזמן בשביל קישוי השעבוד. ולפי דרכינו י"ל וימררו את חייהם בעבודה קשה, ופי' בכלי יקר (פ' שמות) שהחטיאו את בני ישראל בעון עבודה זרה, ע"ש. ומה שהחטיאו את בני ישראל בעוונות קשים ומרים זה השלים השעבוד, ולכן נקוד קדמא ואולא, שעל ידי זה הקדימו לצאת ממצרים קודם שנשלם הזמן.

*

והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. יתבאר על פי מה שכתב מרן החתם סופר בתורת משה (פ' וא"א) לתרין קושית המפרשים איך יצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הקב"ה אמר בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה, נמצא דיצאו ישראל קודם הזמן. אמנם מבואר בגמרא (כתובות נ"ט) דהקדש חמץ ושחרור מפקיע מידי שעבוד, ואם כן כיון דקודש ישראל לה' (ירמיה ב' א), קדושה זו הפקיע אותם מתחת שעבוד מצרים, ולכן זכו ויצאו משם אף טרם שנשלם זמנם הקצוב, עכ"ד.

אולם כדי שיקראו בני ישראל קודם לה' צריכים להתנהג בקדושה יתירה כפי הראוי לבני מלכים, ובני ישראל במצרים היו ערום ועריה מן המצוות, ולפי זה קשה איך חל בהו ההקדש. אכן אמרו חז"ל (שבת ק"ט) הבל פיהם של תינוקות של בית רבן אין בהם חטא, והם בוודאי נתקדשו בקדושה יתירה, וק"ל (קידושין ז') האומר תהא רגלה של זו עולה תהא כולה עולה משום דפשטה קדושה בכלה, ולפי זה י"ל כיון דכלל ישראל הם גוף אחד, והתשב"ר הם הקדש, פשטה הקדושה בכלה, וקודש ישראל לה', ובזכותם של תשב"ר יצאו ממצרים.

אמנם מהיות כן מה מאוד צריך האדם להזהר לשים עינא פקחא על צאצאיו, דק"ל (פסחים ל"ד) היסח הדעת פוסל בקדשים, וח"ו להסיח דעת מבניו אפילו רגע אחת שלא יתחללו ח"ו מקדושתם. ועל בוננה זו הוזהרנו הכתוב והגדת לבנך ביום ההוא, להנכם בלילה הזה לתורה ויראת שמים ואמונה טהורה, לאמר בעבור ז"ה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, כלומר שביכות הבנים התינוקות של בית רבן שלא טעמו טעם חטא, בעבורם עשה ה' לי בצאתי ממצרים, שזכינו להנאל מגולות מצרים, כי בקדושתם פשטה הקדושה בכלה והקדש מפקיע מידי שעבוד.

*

והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה' אלקינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום. ופירש כ"ק מרן רד"ו ולזה"ה בהגדת דברי יואל, דמועדים ורגלים אחרים קאי על ימי בין המצרים מ"ו בתמוז ועד אחר תשעה באב, שיתחפכו לששון ולשמחה ויהיו מועדים לישראל.

ונראה להוסיף, דכפי ההרגשה רגש קודש שהאדם מרגיש בזמניו בחגים ומועדים לערוך אותם כדבעי למהוי, ולא כמצות אנשים מלומדה לעשותה במהירות, ואדרבה הוא מאריך בשבתו של מקום כפי הראוי, אותו בחינה ירגיש במועדים ורגלים החדשים שיתחפכו לששון ולשמחה במהרה בימינו. וזה שאמר והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כ"ן, היינו באותו בחינה שערכתי הסדר היום, יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום אחר ביאת הגואל, כי בה יזכה לערוך המועדים החדשים.

*

מצה, איתא בזה"ק (פ' תצוה קנ"ג) דבזכות מה שישראל אוכלים מצות בפסח ניצולין בדין בראש השנה.

ויתבאר על פי מה דאיתא בגמרא (תענית ה') בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי היכי נעביד נבעי רחמי אתרתי, אתרתי לא אפשר, אמר להו רבי שמואל בר נחמני נבעי רחמי אכפנא, דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא

דיהיב דכתיב (תהלים קמ"ה טו) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (פי' שובע נותן לבני אדם חיים). וכתב א"ז זללה"ה בייטב פנים (מאמר דבר הגדה) דבליל התקדש חג הפסח אפשר לבקש גם אתרתי, ולזה נקרא מצה לחם עני (דברים טו א), כי הוא לחם שעונין עליו דברים הרבה (פסחים קט"ו), דאפשר למבעי אתרתי, עכ"ד. (ועיין בדברי יואל לראש השנה עמוד קיא).

ויתכן לומר דגם בראש השנה יש לנו זכות זה לבקש על הרבה דברים, צרכי בני ישראל מרובים, וזכות אכילת מצה בפסח עומדת לנו דגם בראש השנה יכולים לבקש על דברים הרבה ולפעול כל טוב.

*

זכר למקדש כהלל בן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים היה כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ויש להבין הענין שהיה כורך מצה ומרור.

ויתבאר על פי מה שכתב בערוגת הבושם (פי' ח"י) בביאור הענין שהיו הלוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים (שמות לב טו), והנה מצות התורה הקדושה מתחלקת למצות שבין אדם למקום ומצות שבין אדם לחבירו, ויש כמה בני אדם שבמצות שבין אדם למקום הם זחירים, ומזוללים במצות שבין אדם לחבירו, וכמו כן יש בני אדם שעושין טובות לחבריהם, ועוסקין בגמילות חסדים ונותנים צדקה, ואינם משימין על הלב ליוהר במצות שבין אדם למקום, ובאמת כולם מרועה אחד נתנו והכל מצות המקום ב"ה, וצריך ליוהר בכל מיני מצות עד קצה האחרון. והנה החמשה מצות שבלוח הראשון הם מצות שבין אדם למקום, והחמשה מצות שבלוח השני הם מצות שבין אדם לחבירו, ושמה תאמר שאפשר לחלקם זה מזה, על כן נכתבו גם מעבר השני, דלפי זה אותן שבלוח שני באים בלוח זה מצד עבר שכנגדו, באופן שבכל אחד ואחד נכתבו כל חמש בעבר הזה וחמש בעבר השני שכנגדו, נמצא בכל אחד ואחד נכתבו כל עשרת הדברות והוא להורות דכל מי שאינו מקיים מצות שבין אדם למקום אף מצות שבין אדם לחבירו כלא נחשב, וכמו כן לא ידך ניסא, עכ"ד הנחמדים.

והנה כתב השל"ה הקדוש (מסכת פסחים ר"ח ח"ט) דפסח רומז על שלימות הנפש, מצה רומז לשלימות הגוף, ומרור רומז לשלימות הממונן, ע"ש. ומסתבר לומר כי מצות שבין אדם למקום רמוזים בנפש, ומצות שבין אדם לחבירו רמוזים בגוף וממונן, וע"ד שאמרו חז"ל (סוכה מט) גדולה גמילות חסדים שהוא בין בנופו ובין בממונו. וצריך האדם להזהר בשניהם ולקיים את הכל כרת של תורה. וזה שהיה הלל כורך פסח מצה ומרור הרמוזים על שלימות הגוף והנפש והממונן, לרמוז שהכל כלולים ביחד והאחד תלוי בתבירו.

*

טעם על מה שאוכלין ביצה בליל התקדש החג בעת הסדר, י"ל על פי מה שהביא במעשה רוקח (פ' בא) בשם הוזהר (פינחס דף רמ"ט). שמחייט עמלק תהא במהרה ב"ד בניסן, כמ"ש (שמות י"ז טו) כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק, ור"ל כי י"ד, היינו ב"ד בניסן, וממילא תהיה ביאת המשיח במהרה תיכף בליל י"ד, וידוע דאז תצא בת קול לבשר על ביאת המשיח, עכ"ד. (ועיין בבני יששכר אדר מאמר ד' אות י'). ומעתה יתכן לומר הטעם שאוכלין ביצה בליל התקדש החג בעת הסדר, כי ביצה הוא מאכל אכלים, ולפי זה י"ל כי מאחר שעבר יום י"ד ניסן ולא זכינו להנאל, אנו מתאבלים על מה שעדיין לא זכינו לביאת המשיח, בבחינת (ירושלמי יומא פ"א ה"א) כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו. ועל כן אוכלים ביצה בשעת הסעודה.

*

המנהג שהילדים הקטנים נוגבין את האפיקומן, וסמכוהו על הברייתא (פסחים ט"ז). חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו. וי"ל הטעם לזה על פי דברי הר"ק הרבי ר' מנחם מענדיל מרימנוב ז"ע במנחם ציון (סעודה יום א' דחול"מ) כי עיקר הברכה שרצה יצחק לברך את עשו היתה צריכה להיות בשעת האכילה, ולזה צעק עשו ברכני גם אני, שיאכל גם כן

ממאכלו, ואולם יצחק אכל כבר את האפיקומן ולא היה רשאי לאכול עוד, עכ"ה"ק. ואיתא במדרש (הובא בדברי יואל) בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, הוציא אפיקומן והראה לו. ואז הסכים יצחק אל הברכות ואמר גם ברוך יהיה, ובכ"ז י"ל כי מאחר שעל ידי אכילת אפיקומן זכה יעקב בהברכות, על כן לומר זה נוהגים הילדים לנגוב את האפיקומן, להורות שגם אחר שידע יצחק מבעשה הגניבה הסכים על הברכות שברך את יעקב אבינו.

*

טעם שנקרא אפיקומן. נראה על פי מה שכתב א"ז זללה"ה בייטב פנים (דבר הגדה מה שנתנה את ט) בודאי בכל שנה ושנה מי שאוכל מצה בלילה ההוא לקיים מצות בוראו, טועם בה טעם רוחני של מן, עכ"ד. ובוה יתבאר בטוב טעם מה שנקרא אפיקומן מלשון אפיקו-מן, כי מי שזוכה ואוכלו בכוננה זכה וראויה, יכול להרגיש בו טעם מן.

*

פודה כהלכה צדיקו יאמרו לו לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך ה' הממלכה כי לו נאה כי לו יאה כתר מלוכה.

ונראה בתקדם מה שהקשה הפרשת דרכים (רוש ה) היאך דן הקב"ה את המצריים במיתה וממונן, דרכוש מצרים היה בשכר עבודה כדאיתא בסנהדרין (דף צ"א), והלא ק"ל (כתובות ל) אין אדם מות ומשלם משום דקם ליה בדרבה מיניה, והתינה לרבנן דס"ל דרוקא במיתות בית דין אמרינן קם ליה בדרבה מיניה ולא במיתה בידי שמים נחא, אבל לרבי נחוניא בן הקנה דס"ל דחייבי כריתות במיתות בית דין קשה.

ואפ"ל על פי מה שכתב בקדושת לוי (כללות הנסים) כי מאתו לא תצא הרעות רק הכל טובות, וכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים היא טובה כפולה ומכופלת שעל ידי זה נתקדש שמו יתברך בעולם, וזה תשוקת של הצדיקים שעל ידם יהיה קידוש שם שמים אפילו על ידי הכאות ויסורים, אך האומות ערלי לב ואטומים להבין התועלת הזו, ומהאי טעמא היתה מכת כבורות על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כיון שעל ידי מכה זו נתגדל ונתקדש שמו יתברך בעולם, והגיע מזה טובה גדולה להמצרים שנעשו הם כלים לפרסום גדולת שמו יתברך לפיכך היתה על ידי הקב"ה בעצמו. וזה שאמר הכתוב (תהלים ק"א א) הללו את ה' כל גוים, ודרשו חז"ל (פסחים ק"ח) הללו את ה' כל גוים אנבורות ונפלאות דעביד בהדייהו, והכוונה דלעתיד יאמרו האומות הלל על הנסים ונבורות דעביד בהדייהו, כי יבינו אף הם דכל המכות הגדולות אשר הם נלקים הוי טובה גדולה להם בעצמם, שהרי הם נעשים כלים להקידוש שם שמים, ועל ידם מתפרסם גדולת שמו יתברך בעולם, ועל כן יאמרו האומות שירה והלל על כך כי אף הם יבינו טוב האמיתי, עכ"ד.

ולפי זה לא קשה מידי איך נענשו המצריים, דהא לא שייך ענין קם ליה בדרבה מיניה אלא לענין ב' עונשין, אבל הכא אין זה עונש כלל, שהרי על ידי זה נתקדש שם שמים בעולם, ושפיר לקו המצרים ועוד נתנו מממונם לבני ישראל, שנתרבה בוה כבוד שמים.

וזה שאומרים פודה כהלכה, כי מה שפרה השי"ת אותנו משעבוד מצרים היה כהלכה, ואף דק"ל מת ומשלם לא אמרינן, מכל מקום הרי צדיקו יאמרו לו לך ולך, הכל למענו יתברך אפילו מיתה ממש, והצדיקים אומרים כי לו נאה כי לו יאה כתר מלוכה, ובלבד שיתגדל ויתקדש שמהי רבה, ולפי זה שוב לא הוי המיתה בגדר עונש כלל, ושפיר הוי פודה כהלכה.

*

להעדרות והארות נא לפנות:

טעל 662-4421 (845) פקסט 782-5651 (845)

Mailing Address:

51 Forest Rd. Unit 203 Suite #14 Monroe N.Y. 10950

הרוצה ליקח חלק בהוצאת הגיליון יפנה להג"ל